भाषा आयोगका सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको विधेयक

प्रस्तावना: भाषा आयोगको काम, कर्तव्य, अधिकार तथा कार्यविधिका सम्बन्धमा कानूनी व्यवस्था गर्न वाञ्छनीय भएकाले,

नेपालको संविधानको धारा २९६ को उपधारा (१) बमोजिमको व्यवस्थापिका-संसद्ले यो ऐन बनाएको छ ।

परिच्छेद-१

प्रारम्भिक

१. **संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ** : (१) यस ऐनको नाम "भाषा आयोग ऐन, २०७३" रहेको छ ।

(२) यो ऐन तुरुन्त प्रारम्भ हुनेछ ।

२. **परिभाषा** : विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस ऐनमा,-

(क) "अध्यक्ष" भन्नाले आयोगको अध्यक्ष सम्झनु पर्छ ।

(ख) "आयोग" भन्नाले संविधानको धारा २८७ बमोजिम गठित भाषा आयोग सम्झनु पर्छ ।

(ग) "तोकिएको" वा "तोकिए बमोजिम" भन्नाले यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियममा तोकिएको वा तोकिए बमोजिम सम्झनु पर्छ ।

(घ) "सदस्य" भन्नाले आयोगको सदस्य सम्झनुपर्छ र सो शब्दले अध्यक्षलाई समेत जनाउँछ ।

(ङ) "संविधान" भन्नाले नेपालको संविधान सम्झनु पर्छ ।

परिच्छेद-२

आयोगको काम, कर्तव्य, अधिकार तथा कार्यविधि

३. **आयोगको काम, कर्तव्य र अधिकार** : संविधानको धारा २८७ को उपधारा (६) मा उल्लिखित काम, कर्तव्य र अधिकारका अतिरिक्त आयोगको अन्य काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछ :-

(क) नेपालमा बोलिने मातृभाषाको पहिचान गर्ने,

(ख) नेपालमा बोलिने मातृभाषाको संरक्षण, सम्वर्द्धन र विकासका लागि नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहका सरकारले अपनाउनु पर्ने नीतिगत वा संस्थागत उपायहरुको बारेमा नेपाल सरकारलाई सिफारिस गर्ने,

(ग) नेपालमा बोलिने मातृभाषा तथा लिपिको संरक्षण, सम्वर्द्धन र विकासका लागि आवश्यक कार्यक्रम तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्न तथा गराउन सम्बन्धित निकायलाई सिफारिस गर्ने,

(घ) मातृभाषाको इतिहास प्रकाशन गर्ने,

(ङ) विभिन्न समुदायको मातृभाषा तथा लिपि संरक्षण, सम्वर्द्धन र विकास गर्न संभव भएसम्म त्यस्तो भाषाको पुस्तक प्रकाशन गर्न तथा त्यस्तो पुस्तक प्रकाशन गराउन सम्बन्धित निकायलाई सिफारिस गर्ने,

(च) नेपालमा बोलिने मातृभाषाको प्रयोगलाई प्रविधिमैत्री बनाउन अध्ययन अनुसन्धान गरी उपयुक्त उपाय अवलम्बन गर्न सम्बन्धित निकायलाई सिफारिस गर्ने,

(छ) राष्ट्र भाषाका भाषा विज्ञको सूची तयार गर्ने ।

४. **राय परामर्श लिन सक्ने**: आयोगले आफ्नो काम कारबाहीको सम्बन्धमा अन्य संवैधानिक निकाय, सरकारी कार्यालय वा सार्वजनिक संस्थासँग परामर्श गर्न वा राय लिन सक्नेछ ।

५. **विशेषज्ञको सेवा लिन सक्ने**: आयोगले यो ऐन र प्रचलित संघीय कानूनबमोजिम सम्पादन गर्नु पर्ने कुनै काम आयोगमा कार्यरत जनशक्तिबाट सम्पादन हुन नसक्ने भएमा त्यसको कारण खुलाई प्रचलित संघीय कानून बमोजिम विशेषज्ञको सेवा लिन सक्नेछ ।

६. **समिति वा कार्यदल गठन गर्न सक्ने**: (१) आयोगसँग सम्बन्धित कुनै विशेष प्रकृतिको कार्य सम्पादन गर्ने प्रयोजनको लागि आयोगले कार्यावधि तोकी कुनै समिति वा कार्यदल गठन गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको समिति वा कार्यदलको काम वा कार्यक्षेत्रगत शर्त त्यस्तो समिति वा कार्यदल गठन गर्दाका बखत आयोगले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ ।

७. **समन्वय तथा सहकार्य गर्न सक्ने**: आयोगले आवश्यकता अनुसार सरकारी निकाय वा सार्वजनिक संस्थासँग आवश्यक समन्वय तथा सहकार्य गर्न सक्नेछ ।

परिच्छेद-३

अध्यक्ष तथा सदस्यको काम, कर्तव्य, अधिकार, पारिश्रमिक र सुविधा

८. **अध्यक्षको काम, कर्तव्य र अधिकार**: (१) अध्यक्ष आयोगको प्रमुख पदाधिकारी हुनेछ । निजको सामान्य निर्देशन र सुपरीवेक्षणमा आयोगको सम्पूर्ण काम कारबाही सञ्चालन हुनेछ ।

(२) यस ऐनमा अन्यत्र उल्लेख भएका काम, कर्तव्य र अधिकारका अतिरिक्त अध्यक्षको काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछ :-

(क) आयोगको काम कारबाहीमा समन्वय गर्ने,

(ख) आयोगले सम्पादन गर्नु पर्ने काममा नेतृत्वदायी भूमिका निर्वाह गर्ने,

(ग) आयोगको आर्थिक प्रशासन, मानवस्रोत व्यवस्थापन र कार्यालय व्यवस्थापनको सामान्य रेखदेख र सुपरीवेक्षण गर्ने,

(घ) तोकिए बमोजिमका अन्य काम गर्ने वा गराउने ।

९. **पारिश्रमिक तथा सुविधा** : (१) अध्यक्ष र सदस्यको पारिश्रमिक तथा अन्य सुविधा नेपाल सरकारले तोके बमोजिम हुनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम तोकेको पारिश्रमिक अध्यक्ष र सदस्य आफनो पदमा बहाल रहेसम्म निजलाई मर्का पर्ने गरी परिवर्तन गरिने छैन ।

(३) नेपाल सरकारबाट निवृत्तभरण पाइरहेको व्यक्ति अध्यक्ष वा सदस्य पदमा नियुक्त भएमा निजले सो पदमा वहाल रहेसम्म निवृत्तभरण वा हालको पदमा पाउने पारिश्रमिक मध्ये एउटा मात्र लिन पाउनेछ ।

परिच्छेद-४

आयोगको कार्य सञ्चालन

१०. **आयोगको कार्यालय**: आयोगको कार्य सञ्चालनको लागि काठमाडौं उपत्यकामा आयोगको कार्यालय रहनेछ ।

११. **आयोगको बैठक**: (१) आयोगले यस ऐन बमोजिम गर्नु पर्ने काम आयोगको बैठकको निर्णय बमोजिम हुनेछ ।

(२) आयोगको बैठक आवश्यकता अनुसार अध्यक्षले तोकेको मिति, समय र स्थानमा बस्नेछ ।

(३) आयोगको सचिवले आयोगको बैठक बस्ने मिति, समय र स्थान तोकी बैठकमा छलफल हुने विषयसूची सहितको सूचना बैठक बस्ने समयभन्दा साधारणतया अठ्चालीस घण्टा अगावै सबै सदस्यले पाउने गरी पठाउनु पर्नेछ ।

(४) कुनै सदस्यले उपदफा (३) बमोजिम बैठकमा छलफल हुने विषयसूचीमा उल्लिखित विषयको अतिरिक्त अन्य कुनै विषयमा छलफल गराउन चाहेमा त्यसरी छलफल गर्न चाहेको विषय र कारण सहितको सूचना बैठक बस्नुभन्दा कम्तीमा चौबीस घण्टा अगावै आयोगको सचिवलाई दिनु पर्नेछ । त्यसरी सूचना प्राप्त हुनासाथ आयोगको सचिवले त्यसको जानकारी सबै सदस्यलाई दिनेछ र सो विषय आयोगको वैठकको कार्यसूचीमा परेको मानिनेछ ।

(५) उपदफा (३) र (४) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि आयोगको बैठकमा उपस्थित सबै सदस्यको सहमतिले विषयसूचीमा नपरेको विषयमा पनि छलफल गरी निर्णय गर्न सकिनेछ ।

(६) आयोगमा तत्काल कायम रहेका पचास प्रतिशतभन्दा बढी सदस्य उपस्थित भएमा आयोगको बैठकको लागि गणपूरक संख्या पुगेको मानिनेछ ।

(७) आयोगको वैठकको अध्यक्षता अध्यक्षले गर्नेछ ।

(८) आयोगको निर्णय बहुमतद्वारा हुनेछ र मत बराबर भएमा अध्यक्षले निर्णायक मत दिनेछ ।

(९) आयोगको निर्णयको अभिलेख आयोगको सचिवले तयार गरी अध्यक्ष तथा सदस्यको दस्तखत गराई राख्नेछ ।

(१०) आयोगको वरिष्ठतम कर्मचारीले आयोगको वैठकमा सचिवको रुपमा कार्य गर्नेछ ।

(११) आयोगको बैठक सम्बन्धी अन्य कार्यविधि आयोगले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ ।

१२. **स्वार्थ बाझिएमा निर्णय प्रकृयामा भाग लिन नहुने**: आयोगमा विचाराधीन कुनै विषयमा आयोगको कुनै सदस्यको हित, सरोकार वा स्वार्थ रहेको वा निजको नजिकको नातेदार प्रत्यक्ष प्रभावित हुने भएमा त्यस्तो सदस्यले आयोगलाई त्यस्तो कुराको पूर्व जानकारी दिई त्यस्तो विषयमा आयोगबाट गरिने निर्णय प्रक्रियामा भाग लिन सक्ने छैन ।

१३. **कार्य विभाजन**: अध्यक्ष र सदस्यको कार्य विभाजन आयोगले तोके बमोजिम हुनेछ ।

१४. **कार्यवाहक भई काम गर्ने**: कुनै कारणवश अध्यक्षको पद रिक्त भएमा, निज निलम्बनमा परेमा, विदेश भ्रमणमा गएकोमा वा सात दिनभन्दा बढी समयसम्म विदामा रहेकोमा आयोगको बरिष्ठतम् सदस्यले आयोगको कार्यवाहक अध्यक्ष भई काम गर्नेछ ।

१५. **आयोगको काम कारवाहीमा वाधा नपर्ने**: कुनै सदस्यको स्थान रिक्त रहेको कारणले मात्र आयोगको काम कारवाहीमा वाधा पर्ने छैन ।

परिच्छेद-५

विविध

१६. **आयोगको संगठनात्मक संरचना र कर्मचारी**: (१) आयोगको संगठनात्मक संरचना र कर्मचारीको दरवन्दी नेपाल सरकारले स्वीकृत गरे बमोजिम हुनेछ ।

(२) आयोगको कार्य सञ्चालनको लागि आवश्यक पर्ने कर्मचारी नेपाल सरकारले उपलब्ध गराउनेछ ।

१७. **शपथ**: यो ऐन प्रारम्भ भएपछि नियुक्ति भएका सदस्यले अनुसूची बमोजिम प्रधान न्यायाधीश समक्ष शपथ लिनुपर्नेछ ।

१८. **पदीय मर्यादा पालना गर्नु पर्ने** : अध्यक्ष र सदस्यले प्रचलित कानून बमोजिमको पदीय आचरण र देहाय बमोजिमको पदीय मर्यादाको पालना गर्नु पर्नेछ :-

(क) स्वतन्त्र, निष्पक्ष र इमान्दारीपूर्वक आफ्नो पदीय दायित्व निर्वाह गर्ने,

(ख) विभिन्न जातजाति, समुदाय तथा सम्प्रदाय बीचको सम्बन्धमा खलल पर्ने कुनै काम नगर्ने ।

१९. **काम कारवाहीमा सहयोग गर्नु पर्ने**: आयोगले आफ्नो कार्य सम्पादनको सिलसिलामा कुनै निकाय वा पदाधिकारीको सहयोग माग गरेमा त्यस्तो सहयोग उपलब्ध गराउनु त्यस्तो निकाय वा पदाधिकारीको कर्तव्य हुनेछ ।

२०. **सहयोगको लागि लेखी पठाउन सक्ने**: कुनै निकाय वा पदाधिकारीले आयोगलाई आवश्यक सहयोग उपलब्ध नगराएमा आयोगले सहयोगको लागि त्यस्तो निकाय वा अधिकारीको तालुक निकाय वा अधिकारी समक्ष लेखी पठाउन सक्नेछ ।

२१. **वार्षिक प्रतिवेदन**: (१) आयोगले आफूले गरेको काम कारबाहीको बार्षिक प्रतिवेदन आर्थिक वर्ष समाप्त भएको मितिले तीन महिनाभित्र राष्ट्रपति समक्ष पेश गर्नुपर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको वार्षिक प्रतिवेदनमा अन्य विषयको अतिरिक्त देहायका विषय समेत समावेश गर्नु पर्नेछ :-

(क) आयोगको वार्षिक कार्यक्रमको कार्यान्वयनको विवरण तथा लागत खर्च,

(ख) आयोगले नेपाल सरकार वा अन्य कुनै निकायलाई दिएको सिफारिस तथा सुझावको विवरण,

(ग) खण्ड (ख) बमोजिमको सिफारिस तथा सुझाव कार्यान्वयनको अवस्था,

(घ) आयोगको आर्थिक तथा भौतिक स्रोत साधन तथा त्यसको उपयोगको अवस्था,

(ङ) यस ऐन वमोजिम आयोगले पूरा गर्नु पर्ने दायित्व निर्वाहका सम्बन्धमा गरिएको अन्य काम कारवाहीको विवरण ।

२२. **नेपाल सरकारसँग सम्पर्क**: आयोगले नेपाल सरकारसँग सम्पर्क राख्दा संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालय मार्फत राख्नु पर्नेछ ।

२३. **अधिकार प्रत्यायोजन**: आयोगले यस ऐन बमोजिम आफूलाई प्राप्त अधिकारमध्ये आवश्यकता अनुसार कुनै अधिकार तोकिएको शर्तको अधीनमा रही प्रयोग र पालन गर्ने गरी अध्यक्ष, सदस्य, नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार, कुनै निकाय वा स्थानीय सरकारको कुनै अधिकृत कर्मचारीलाई प्रत्यायोजन गर्न सक्नेछ ।

२४. **नियम बनाउने अधिकार**: (१) यो ऐन कार्यान्वयन गर्नको लागि आयोगले आवश्यक नियम बनाउन सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम बनाउने नियममा नेपाल सरकारलाई आर्थिक भार वा दायित्व पर्ने विषय समावेश भएमा आयोगले अर्थ मन्त्रालयको सहमति लिनु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम आयोगले बनाएको नियम नेपाल राजपत्रमा प्रकाशन भएको मितिबाट प्रारम्भ हुनेछ ।

२५. **निर्देशिका बनाउने अधिकार**: आयोगले सम्पादन गर्नु पर्ने काम सुचारूरुपले सञ्चालन गर्न वा गराउनको लागि यो ऐन तथा यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियमको अधीनमा रही आवश्यक निर्देशिका बनाउन सक्नेछ ।

अनुसूची

(दफा १७ सँग सम्बन्धित)

<u>शपथ</u>

म .... (शपथ लिने व्यक्तिको नाम) .... मुलुक र जनताप्रति पूर्ण वफादार रही सत्यनिष्ठापूर्वक प्रतिज्ञा गर्छु/ ईश्वर/देश र जनताको नाममा शपथ लिन्छु कि नेपालको राजकीय सत्ता र सार्वभौमसत्ता नेपाली जनतामा निहित रहेको नेपालको संविधानप्रति पूर्ण वफादार रही .... पदको कामकाज प्रचलित कानूनको अधीनमा रही मुलुक र जनताको सोझो चिताई, कसैको डर नमानी, पक्षपात नगरी, कसैप्रति पूर्वाग्रह वा खराव भावना नलिई इमानदारीसाथ गर्नेछु र आफ्नो कर्तव्य पालनको सिलसिलामा आफूलाई जानकारी भएको कुरा म पदमा वहाल रहँदा वा नरहँदाको जुनसुकै अवस्थामा पनि प्रचलित कानूनको पालन गर्दा बाहेक अरु अवस्थामा कुनै किसिमबाट पनि प्रकट वा संकेत गर्ने छैन ।

मितिः नामः

दस्तखतः

व्याख्यात्मक टिप्पणी

विधेयकको नामः भाषा आयोगको सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको विधेयक

परिच्छेद १ लाई **प्रारम्भिक** शीर्षक दिइएको छ र यस परिच्छेदमा दफा १ र २ राखिएका छन् । दफा १ मा संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ भन्ने दफा शीर्षक राखी यस ऐनलाई **भाषा आयोग ऐन, २०७३** को नाम दिइएको छ र यो ऐन तुरुन्त प्रारम्भ हुने व्यवस्था गरिएको छ भने दफा २ मा यस ऐनमा रहेका " अध्यक्ष, आयोग, तोकिएको वा तोकिए बमोजिम, सदस्य र संविधान" भन्ने शब्दहरु परिभाषित गरिएका छन् । यसमा परिभाषित नगरिएका अन्य शब्दहरुको व्याख्या गर्नुपर्दा नेपाल कानून व्याख्या सम्बन्धी ऐन, २०१० तथा अन्तर्राष्ट्रिय रुपमा मान्यता प्राप्त कानूनी शब्दकोशले गरेको व्याख्या एवम् अदालतले मुद्दाको रोहमा निर्णय गरी व्याख्या गरेको भए सो व्याख्या र परिभाषालाई पनि यस कानूनको प्रयोजनका लागि प्रयोग गर्न सकिन्छ ।

परिच्छेद-२ मा **आयोगको काम, कर्तव्य, अधिकार तथा कार्यविधि** सम्बन्धी व्यवस्था गरिएको छ र यस परिच्छेदमा दफा ३ देखि ७ सम्म रहेका छन् । यी दफाहरुमा आयोगको काम, कर्तव्य र अधिकार अन्तर्गत संविधानको धारा २८७ को उपधारा (६) मा उल्लिखित काम, कर्तव्य र अधिकारका अतिरिक्त अन्य काम, कर्तव्य र अधिकारहरु उल्लेख गरिएका छन् । साथै, आयोगले अन्य संवैधानिक निकाय, सरकारी कार्यालय वा सार्वजनिक संस्थासँग परामर्श गर्न वा राय लिन सक्ने व्यवस्था, विशेषज्ञको सेवा लिन सक्ने व्यवस्था, विशेष प्रकृतिको कार्य सम्पादन गर्न कुनै समिति वा कार्यदल गठन गर्न सक्ने व्यवस्था र आवश्यकतानुसार सरकारी निकाय वा सार्वजनिक संस्थासँग आवश्यक समन्वय तथा सहकार्य गर्न सक्ने व्यवस्थाहरु समेटिएका छन् ।

परिच्छेद-३ मा **अध्यक्ष तथा सदस्यको काम, कर्तव्य, अधिकार, पारिश्रमिक र सुविधा** सम्बन्धी व्यवस्था गरिएको छ । यस परिच्छेदमा दफा ८ र ९ रहेका छन् । दफा ८ मा अध्यक्षलाई आयोगको प्रमुख पदाधिकारी मानी निजको सामान्य निर्देशन र सुपरीवेक्षणमा आयोगको सम्पूर्ण काम कारवाही सञ्चालन हुने व्यवस्था गरिनुका साथै अध्यक्षको काम, कर्तव्य र अधिकार सम्बन्धी व्यवस्था गरिएको छ । दफा ९ मा पारिश्रमिक तथा सुविधा सम्बन्धी व्यवस्था राखी अध्यक्ष र सदस्यको पारिश्रमिक तथा अन्य सुविधा नेपाल सरकारले तोके बमोजिम हुने समेतका व्यवस्था गरिएको छ ।

परिच्छेद-४ मा **आयोगको कार्य सञ्चालन** सम्बन्धी व्यवस्था गरिएको छ । यस परिच्छेदमा दफा १० देखि १५ सम्म गरी ६ वटा दफाहरु रहेका छन् । यस परिच्छेदभित्र आयोगको कार्यालय काठमाडौं

उपत्यकामा रहने, आयोगले गर्नुपर्ने कामहरु आयोगको वैठकको निर्णय बमोजिम हुने र वैठक अध्यक्षले तोकेको मिति, समय र स्थानमा बस्ने समेतको व्यवस्था गरिएको छ । आयोगमा विचाराधीन कुनै विषयमा कुनै सदस्यको हित, सरोकार वा स्वार्थ रहेको भएमा त्यस्तो सदस्यले आयोगबाट हुने निर्णय प्रक्रियामा भाग लिन नसक्ने समेतका व्यवस्था गरिएको छ । यसका साथै अध्यक्ष र सदस्यको कार्यविभाजन आयोगले तोके बमोजिम हुने, अध्यक्षको पद रिक्त रहेमा, निलम्बनमा परेमा, विदेश भ्रमणमा गएकोमा वा सात दिनभन्दा वढी समय विदामा रहेमा वरिष्ठतम् सदस्यले कार्यवाहक अध्यक्ष भई काम गर्न सक्ने, कुनै सदस्यको स्थान रिक्त रहेको कारणले मात्र आयोगको कामकारबाहीमा वाधा नपर्ने समेतका व्यवस्था समेटिएका छन् ।

परिच्छेद-५ मा **विविध** सम्बन्धी व्यवस्था गरिएको छ । यस परिच्छेदभित्र दफा १६ देखि २५ सम्म गरी जम्मा १० वटा दफाहरु रहेका छन् । जसमा, आयोगको संगठनात्मक संरचना र कर्मचारीको दरवन्दी नेपाल सरकारले स्वीकृत गरे बमोजिम हुने, सदस्यको शपथ सम्बन्धी व्यवस्था, पदीय मर्यादा पालना गर्नुपर्ने विषय, आयोगको काम कारबाहीमा सहयोग गर्नुपर्ने विषय, सहयोगका लागि आयोगले लेखी पठाउन सक्ने व्यवस्था, वार्षिक प्रतिवेदन पेश गर्नुपर्ने विषय, नेपाल सरकारसँग सम्पर्क, अधिकार प्रत्यायोजनसम्बन्धी विषय समेटिएका छन् । यसका साथै आयोगलाई नियम र निर्देशिका बनाउने अधिकारसमेत रहेका छन् ।